

ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО.
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.6

*Марич Христина Михайлівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТЕРИТОРІЇ ТА РЕСУРСИ У ГАЛУЗІ РЕКРЕАЦІЇ:
ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПОНЯТТЯ

У статті досліджено еколого-правову специфіку рекреаційних територій і ресурсів, визначено їх різновиди. У сфері рекреації використовуються поняття «рекреаційна територія» і «рекреаційна зона». Ці поняття співвідносяться як загальне і часткове. Природні об'єкти та природні комплекси можуть бути як самостійними природними рекреаційними ресурсами, так і складовими території, рекреаційного призначення.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна територія, рекреаційна зона, рекреаційний ресурс, рекреаційний об'єкт, рекреаційний комплекс.

Постановка проблеми. Зростаючі темпи життєдіяльності людства призводять до збільшення інтенсивності використання як навколишнього природного середовища в цілому, так і окремих об'єктів та ресурсів для задоволення різноманітних потреб суспільства, в тому числі рекреаційних потреб. Цьому сприяє наявність та різноманітність таких ресурсів, доступність територій, сприятливі умови для їх експлуатації. Так, у відвідувачів таких територій є можливість отримувати задоволення від спілкування з природою, відновлювати сили, розширювати світогляд, знайомитись з історією та культурою, особливостями місцевої флори і фауни, вчитись гармонійних відносин з навколишнім природним середовищем. Однак, в чинному екологічному законодавстві України відсутня чітко визначена система дефініцій в сфері рекреації. При цьому, понятійно-термінологічний апарат, що використовується в галузі рекреації відображає різні напрями досліджень, зокрема специфіку з точки зору географії, соціології, економіки, менеджменту, маркетингу, права. А це в свою чергу призводить до багатозначності та різноманітності дефініцій. Це зумовлює необхідність перегляду і уточнення основних понять, що використовуються в галузі рекреації з точки зору екологічного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про потреби населення в організованих територіях для відпочинку, які б спеціалізувалися на окремих видах рекреаційної діяльності, почали говорити ще в середині минулого століття. Це питання багатогранне, а тому дослідження проводились представниками різних галузей науки, серед яких праці І. Г. Балабанова, О. О. Бейдика, А. Г. Бобкової, Ю. А. Веденіна, С. А. Генсирука,

П. В. Гудзя, І. В. Зоріна, М. П. Крачила, В. С. Преображенського, І. Т. Твердохлебова та інших. Значний вклад в розгляд окремих питань в цьому напрямку в різні роки зробили українські вчені-правознавці, зокрема В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, Ю. С. Шемшученко тощо.

Постановка завдання. Завдання даної статті полягає у аналізі чинного екологічного законодавства України та еколого-правової доктрини, дослідженні правової природи понятійно-термінологічного апарату в галузі рекреації і його уніфікації.

Вклад основного матеріалу дослідження. Загальне еколого-правове регулювання базується, насамперед, на нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25. 06. 1991 р. [21]. Відповідно до цього Закону, рекреаційні території є складовою єдиної територіальної системи природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні (ч. 2 ст. 60). В цьому ж Законі, у ч. 1 ст. 63, визначено, що ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму є рекреаційними зонами. Таким чином, вже у базовому природоохоронному законі, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», вживається як поняття «рекреаційна територія», так і поняття «рекреаційна зона».

В Законі України «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва» від 02. 12. 2010 р. [18], закріплено визначення терміну «рекреаційна зона» – спеціально виділена і організована територія в місті та в межах зеленої зони, призначена для відпочинку населення. Аналогічне визначення міститься в Правилах утримання зелених насаджень у населених пунктах України від 10. 04. 2006 р., затверджених Наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України [15].

Термін «рекреаційна територія» вживається у Положенні «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», затвердженому Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22. 07. 2009 р. [14], у наступному значенні: рекреаційні території (акваторії) – ділянки суші (водного простору), які призначені для здійснення рекреаційної діяльності та відпочинку рекреантів. Серед термінів, які визначені в даному Положенні немає терміну «рекреаційна зона», однак Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16. 06. 1992 р. [22] використовує саме цей термін, а відповідне поняття розкривається через специфіку правового режим таких зон, а саме визначення цільового призначення та заборону діяльності, що не пов'язана з цільовим призначенням функціональної зони або ж може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів інших зон. Так, на окремих природно-заповідних територіях, зокрема територіях національних природних парків виділяється зона регульованої рекреації та зона стаціонарної рекреації, зоологічних парків – рекреаційна зона, біосферних заповідників – зона антропогенних ландшафтів тощо. Таким чином, в рамках природно-заповідного законодавства України використовується різна термінологія.

Така ж ситуація характерна і для інших нормативно-правових актів. Так, в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17. 02. 2011 р. [23] зустрічаємо як термін «рекреаційна територія» (п. 9 ч. 1 ст. 2), так і термін «рекреаційна зона» (п. 5 ч. 1 ст. 2), в Законах України «Про музеї та музейну справу» від 29. 06. 1995 р. [19] використовується поняття – «рекреаційна зона» (ч. 3 ст. 11), «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13. 10. 1992 р. [16] – «туристсько-рекреаційні зони» (ст.3), в Постанові Верховної Ради України «Про

Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05. 03. 1998 р. [20] – «рекреаційні території» (р. II, IV) «рекреаційні зони» (р. III, IV, VI) тощо.

Використання термінів «рекреаційна територія» та «рекреаційна зона», характерне для наукової і навчальної, юридичної та іншої спеціальної літератури. Зокрема, у підручнику «Екологічне право України. Академічний курс» за редакцією Ю. С. Шемшученка, вживається поняття «рекреаційні зони» – це території (акваторії), призначені для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [7, с. 564]. На думку Г. І. Балюк, рекреаційна зона – це територія будь-якої величини, що використовується переважно для рекреаційних цілей. Вона може скласти частину регіону, району, курорту, звичайного міста, навіть ділянки або приміщення. При вузькій спеціалізації називається «зоною відпочинку», «спортивною зоною», «зоною туризму» [1, с. 56]. Г. В. Пашенцева визначає рекреаційні території, як єдиний природний комплекс, розташований у межах рекреаційного та оздоровчого ландшафту, використовуваного суб'єктами рекреаційної та іншої господарської діяльності в лікувально-оздоровчих, культурних цілях, за умови збереження його природного стану [13]. В. Гетьман, стверджує, що рекреаційна зона – місце яке використовується для відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку поза житлом на лоні природи [6, с. 45]. Н. В. Фоменко розглядає поняття «рекреаційна територія», як територія, що використовується для оздоровлення людей, масового відпочинку, туризму і екскурсій [25, с. 309].

Тлумачний словник визначає поняття «рекреаційна територія» – це територія, що використовується для оздоровлення, масового відпочинку людей, туризму та екскурсій, а зона рекреаційна (від лат. *recreatio* – відновлення), зона відпочинку – частина простору середовища природного, призначена для відпочинку й туризму. Рекреаційні зони зазвичай розташовані в межах зон зелених [10, с. 276]. У географічному ж словнику зона рекреаційна – це основна структурно-планувальна одиниця рекреаційного району з сприятливими умовами для лікування, відпочинку та туризму [11, с. 88].

І авторські дефініції, і поняття визначені у словниках, як правило розкриваються через призму науки, якій присвячені. А така багатогранність і широкий спектр застосування понятійно-термінологічного апарату в свою чергу призводить до неоднозначного тлумачення. Для того, щоб цього уникнути потрібно дослідити поняття «територія» і «зона». Так, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, територія – це частина земної кулі (суходіл, вода і повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу; частина якої-небудь країни (область, район); земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою; простір на якому поширюються певні явища [4, с. 1241], зона ж – певний простір, район, що характеризується спільними ознаками: пояс, широка смуга земної поверхні, що характеризується певними фізично-географічними особливостями; територія відчуження із заборонаю проживання людей, що виникла внаслідок екологічної чи технологічної катастрофи [4, с. 382]. Більш ширше поняття «зона» міститься у Словаре иносанных слов, а саме «зона (от. греч. *zone* – пояс) – часть поверхности шара, (шаровой пояс) заключенная между двумя параллельными кругами; географические зоны – районы, полосы на поверхности Земли, обладающими сходными природными условиями; определенное пространство, район, характеризуемый каким-либо общим признаком» [24, с. 236]. Словарь русского языка закріплює таке визначення зони та території: «Зона – пояс, полоса, пространство между какими-нибудь границами, двумя

линіями или вдоль какой-нибудь линии, а также вообще характеризующаяся какими-нибудь общими признаками территория, область» [12, с. 209], «территория – земельное пространство с определенными границами» [12, с. 707].

Таким чином, поняття «територія» і «зона» співвідносяться як загальне та часткове. Таке співвідношення має бути характерним і для понять «рекреаційна територія» та «рекреаційна зона». Це слід відобразити в законодавстві, перед усім уніфікувавши понятійний апарат, зокрема загальне поняття «рекреаційна територія» необхідно визначити на рівні спеціального акту – Закону України «Про рекреаційні території». При цьому, в даному законі слід закріпити правові норми, які б регулювали суспільні відносини щодо організації, управління, використання і охорони рекреаційних територій, як окремого виду природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні.

Необхідність підготовки проекту закону України про рекреаційні зони визначалась у Основних напрямах державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України від 05. 03. 1998 р. [20] серед першочергових актів екологічного законодавства. Однак, уніфікувати правовий режим рекреаційних зон не доцільно. Адже особливістю правового режиму рекреаційної зони є те, що на неї поширюється правовий режим території, частиною якої вона є. Такими рекреаційними зонами, наприклад є зони антропогенних ландшафтів біосферних заповідників, зони регульованої та стаціонарної рекреації національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, експозиційні зони ботанічних садів, дендрологічних парків, рекреаційні зони зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, основним завданням яких є створення умов для туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Зони можуть виділятися і в межах рекреаційних територій. Так, залежно від категорії осіб, які є активними відвідувачами, можуть виділятися зони для дітей, зони для молоді, сімейні зони.

Враховуючи місцезнаходження та доступність рекреаційної території, можуть виділятися зони призначені для короткострокового і довгострокового відпочинку населення. При цьому, зони для довгострокового відпочинку населення виділяються, як правило у складі рекреаційних територій, що знаходяться за межами населених пунктів.

Критерієм зонування рекреаційних територій може бути їх цільове призначення. Оскільки такі території призначені, перед усім, для організації відпочинку населення, в рамках якого можливе створення пізнавальних маршрутів, проведення культурно-масових заходів, спортивних заходів, то за цілями і видами відпочинку, рекреаційні території поділяються на зони загальнооздоровчого відпочинку, зони пізнавального відпочинку, зони культурно-розважального відпочинку, зони спортивного дозвілля.

Серед цілей використання рекреаційних територій і законодавець, і науковці виділяють лікувальні, лікувально-оздоровчі, оздоровчі [2, с. 368; 14; 25, с. 12]. Однак, з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації використовується і інший вид природних територій – курорт [17]. Відповідно, слід розмежовувати поняття «рекреаційна територія» і «курорт». Так, для курорту характерні наявність природних лікувальних ресурсів та необхідні для їх експлуатації будівлі і споруди з об'єктами інфраструктури. Для рекреаційної території – це природні оздоровчі ресурси, що використовуються лише для відновлення життєвих сил населення, оздоровлення здорових людей і профілактики у них захворювань. При цьому, для рекреаційної території наявність будівель, споруд, об'єктів інфраструктури не є

обов'язковою умовою. Якщо ж такі об'єкти є в межах рекреаційної території, вони можуть розміщуватись в межах певної частини такої території, наприклад в зоні обслуговування відвідувачів. Таким чином, рекреаційні території використовуються лише для цілей загального оздоровлення людей.

Отже, можна виділити певні ознаки, що властиві рекреаційним територіям та рекреаційним зонам, а саме: основна мета створення (для рекреаційної території) та виділення (для рекреаційної зони) – забезпечення відпочинку населення; вимоги до території – наявність сприятливих для відпочинку природних ресурсів та природно-соціальних умов (наприклад, річка, озеро, мальовничі пейзажі); пріоритетний вид діяльності – організація відпочинку, туризм та інші види рекреаційної діяльності; заборона і обмеження діяльності, яка суперечить основному виду діяльності та може негативно вплинути на стан рекреаційної території, рекреаційної зони, (а для рекреаційної зони – ще й на стан території до складу якої вона входить); єдиний порядок створення, управління, використання, охорони для рекреаційної території; на рекреаційну ж зону поширюється правовий режим території, до складу якої вона входить.

Вирішальним фактором віднесення ділянок суші та водного простору до зазначених територій чи зон є можливість їхнього цільового використання для організації відпочинку населення. При цьому, умовою, що дає можливість визначити найоптимальніший спосіб використання та саме призначення території чи зони є наявність рекреаційних ресурсів, сприятливих для відпочинку. У законодавстві закріплено, а в наукових працях досліджено поняття рекреаційних ресурсів. Рекреаційні ресурси – це об'єкти природного та історико-культурного середовища, які можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності [14]. Під природними рекреаційними ресурсами розуміють природні територіальні комплекси, окремі компоненти природного середовища і їх речовинні складові, які мають сприятливі для рекреаційної діяльності якісні і кількісні параметри і служать або мають всі передумови для того, щоб служити матеріальною основою для організації відпочинку [3, с. 51]; природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які володіють внутрішніми і зовнішніми властивостями і характерними рисами для організації сезонної або цілорічної рекреаційної діяльності [9].

Так, в ст. 74 Лісового кодексу України [8] закріплено можливість використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей. А враховуючи, поділ лісів на категорії, саме рекреаційно-оздоровчі ліси виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції. Оскільки, ліс – це тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. То серед природних рекреаційних ресурсів слід виділяти природні рекреаційні комплекси та природні рекреаційні об'єкти. До рекреаційних об'єктів належать водні об'єкти. Зокрема, ст. 64 Водного кодексу України закріплює порядок користування водами в оздоровчих, рекреаційних та спортивних цілях [5]. При цьому, природні об'єкти і природні комплекси можуть бути як самостійними природними рекреаційними ресурсами, так і складовими території, що має рекреаційне призначення.

Висновки. В чинному екологічному законодавстві України відсутній чіткий понятійний апарат в сфері рекреації. На сьогоднішній день законодавство України не представлено конкретними нормативно-правовими актами, які б безпосередньо

регулювали суспільні відносини щодо організації, управління, використання і охорони рекреаційних територій та здійснення рекреаційної діяльності. Законодавче визначення правового режиму рекреаційних територій є одним із перспективних завдань, виконати яке можна шляхом прийняття Закону України «Про рекреаційні території» та приведенням у відповідність до цього закону інших чинних правових норм, необхідних для забезпечення розвитку рекреаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Балюк Г. І. Екологічне право України. Конспект лекції у схемах (Загальна і Особлива частина): навч. посібник / Г. І. Балюк. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 192 с.
2. Бобкова А. Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.04; 12.00.06 / Донецкий национальный ун-т МОН Украины. – Донецк, 2001. – 466 с.
3. Бобкова А. Г. Про поняття природних рекреаційних ресурсів / А. Бобкова // Право України. – 2000. – № 5. – С. 51–54.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 382, 1241.
5. Водний кодекс України від 06. 06. 1995 № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
6. Гетьман В. Рекреаційна діяльність у регіональних ландшафтних парках України / В. Гетьман // Географія та основи економіки в шк. – 2005. – № 4. – С. 45–50.
7. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.
8. Лісовий кодекс України від 21. 01. 1994 № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 443
9. Масляк П. О. Рекреаційна географія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr5-2.htm.
10. Мусієнко М. М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 276 с.
11. Николаенко Д. В. Рекреационная география / Д. В. Николаенко : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Гуманит. издат. центр «Владос», 2001. – 88 с.
12. Ожегов С. И. «Словарь русского языка / под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 816.
13. Пашенцева Г. В. Теоретичні підходи визначення сутності дефініції рекреаційна територія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dspspace.nbuv.gov.ua>.
14. Положення Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22. 06. 2009 № 330 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 57. – Ст. 107.
15. Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10. 04. 2006 № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29. 06. 1995 № 249/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст.191.

17. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13. 10. 1992 № 2673-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.
18. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 50. – Ст. 435.
19. Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва : Закон України від 02. 12. 2010 № 2739-VІ // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 18. – Ст.1017.
20. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 05. 03. 1998. 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 38 – 39. – Ст. 248.
21. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25. 06. 1991 № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – ст. 547.
22. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16. 06. 1992 № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
23. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17. 02. 2011 № 3038-VІ // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст.1544.
24. Словарь иностранных слов / под. ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова (главный ред.) и Л. С. Шаумяна. – Изд.6-е, перераб., и доп. – М.: изд-во «Советская Энциклопедия», 1964. – С. 236.
25. Фоменко Н. В. Рекреационні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

Марыч К. М. Территории и ресурсы в отрасли рекреации: эколого-правовые понятия

В статье исследовано эколого-правовую специфику рекреационных территорий и ресурсов, определены их разновидности. В сфере рекреации используются понятия «рекреационная территория» и «рекреационная зона». Эти понятия соотносятся как общее и частичное. Природные объекты и природные комплексы могут быть как самостоятельными природными рекреационными ресурсами, так и составляющими территории, рекреационного назначения.

Ключевые слова: рекреация, рекреационная территория, рекреационная зона, рекреационный ресурс, рекреационный объект, рекреационный комплекс.

Marych Kh. M. Areas and resources in the frame of recreation: the environmental and legal concepts

This article discusses the ecological and legal aspects of the recreational areas and resources, their types were determined. In the frame of recreation is the terms «recreational territory» and «recreational area». These concepts are related to each other as the total and partial. Natural objects and natural complexes can be considered either as independent natural recreational resources or as areas with recreational purpose compounds.

Key words: recreation, recreational territory, recreational area, recreational resource, recreational object, recreational complex.

